

РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ:
МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄTHE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE:
PAST, PRESENT, FUTURE

У статті висвітлено розвиток аграрного сектору економіки України в умовах інституційних змін. Розглянуто сутність поняття «агропромисловий комплекс», його структуру. Встановлено значущість сільськогосподарства для економіки України. Проаналізовано основні етапи розвитку аграрної сфери. Отримано результат вступу України до СОТ на основі дослідження, яке було проведено серед вибраних керівників підприємств. Здійснено оцінку сучасного стану розвитку аграрного сектору економіки України на основі експорту та імпорту. Визначено перспективи його діяльності. Виявлено певні проблеми галузі, які пов'язані з розвитком фермерських господарств, удосконаленням системи охорони сільськогосподарських об'єктів, захистом інтересів сільськогосподарських виробників, недосконалістю нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави. Метою цього дослідження є пошук, розроблення та систематизація імперативів економічного, соціального й екологічного зростання розвитку агропромислового комплексу і визначення місця країни у світовому поділі праці.

Ключові слова: агропромисловий сектор економіки, продукція сільськогосподарського виробництва, інституційні зміни, розвиток, національна економіка, експорт, імпорт.

В статье освещено развитие аграрного сектора экономики Украины в условиях

институциональных изменений. Рассмотрены сущность понятия «агропромышленный комплекс», его структура. Установлена значимость сельского хозяйства для экономики Украины. Проанализированы основные этапы развития аграрной сферы. Получен результат вступления Украины в ВТО на основе исследования, которое было проведено среди выбранных руководителей предприятий. Осуществлена оценка современного состояния развития аграрного сектора экономики Украины на основе экспорта и импорта. Определены перспективы его деятельности. Выявлены определенные проблемы отрасли, связанные с развитием фермерских хозяйств, совершенствованием системы охраны сельскохозяйственных объектов, защитой интересов сельскохозяйственных производителей, несовершенством нормативно-правовых актов относительно аграрной политики государства. Целью этого исследования является поиск, разработка и систематизация императивов экономического, социального и экологического роста развития агропромышленного комплекса и определения места страны в мировом разделении труда.

Ключевые слова: агропромышленный сектор экономики, продукция сельскохозяйственного производства, институциональные изменения, развитие, национальная экономика, экспорт, импорт.

УДК 330.31

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.46-10>

Радченко О.П.

к.е.н., доцент кафедри управління та інновацій

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Фучеджи Н.Ф.

студентка

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Radchenko Odeksandr

Odesa I.I. Mechnikov National University

Fuchedzhy Natalya

Odesa I.I. Mechnikov National University

In the article development is reflected agrarian to the sector of economy of Ukraine in the conditions of institutional changes. It is considered essence of concept «agroindustrial complex», his structure. Meaningfulness of agriculture is set for the economy of Ukraine. The basic stages of development of agrarian sphere are analysed. Certain basic mechanisms and order of their application in the process of adjusting of the system of relations and co-operation of ingredients agrarian to the sector. Development and the formed basic directions of transformations to the policy of agrarian production. Basic existent progress of production of agroindustrial goods trends are exposed on all stages of creation of products. The result of entry of Ukraine is got to WTO on the basis of research that was conducted among the select leaders of enterprises. A realizable estimation of modern development agrarian to the sector of economy of Ukraine status is on the basis of export and import. The prospects of his activity are certain. Found out the certain problems of industry, that is related to development of farms, improvement of the system of guard of agricultural objects, defence of interests of agricultural producers, imperfection of normatively-legal certificates in relation to the agrarian policy of the state. Begun reforms of transformation of economic and social relations agrarian to the sector of Ukraine must pawn soil for dynamic complex and irreversible development of enterprises, industries and country on the whole. In the conditions of globalization, realization of conception of steady development of national economy, and agroindustrial to the sector, as her невідомої parts, depends on the modern state of economy on the whole, from influence of natural and resource factor in development of her productive forces, from financial, innovative, logistical and skilled support of industries. The aim of this research is a search, development and systematization of imperatives of the economy, social and ecological growing of development of agroindustrial complex and location of country in the world division of labor.

Key words: agribusiness sector, agricultural products, institutional change, development, national economy, export, import.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс є невід'ємною частиною національної економіки країни, який виступає основним джерелом надходження валюти в Україну, ключовим чинником підтримки торговельного балансу та основним елементом поповнення державного бюджету.

Процеси інституціональних змін та трансформаційних процесів, які відбуваються в аграрному секторі національної економіки України, сьогодні є одними з найважливіших елементів сталого розвитку держави та її регіонів. В останні роки аграрний сектор демонструє позитивну динаміку розвитку

та зростання виробництва сільськогосподарської продукції. Подальший розвиток галузі потребує обґрунтування пріоритетних заходів державної політики щодо забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах інтеграції країни у світову економічну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічного розвитку аграрного сектору економіки України та перспективам його діяльності присвячено роботи багатьох учених, таких як: Г. Кукель, Ю.Л. Филимонов, Й.С. Заводський [1], М.Ф. Кропивка, О.М. Бородіна, М.І. Пугачов, Е.В. Пахуча, Л.О. Лещенко, В.Ф. Іванюта. У їхніх

працях відображено розвиток АПК в умовах інституційних змін, а також продемонстровано оцінку тенденцій функціонування на сучасному етапі.

Постановка завдання. Мета статті – продемонструвати розвиток аграрного сектору економіки України в умовах інституційних змін, а також визначити сучасний стан його розвитку та відтворити прогноз на майбутнє, визначити вплив трансформаційних перетворень на результати діяльності аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання щодо функціонування АПК у сучасних умовах глобалізаційних процесів, які відбуваються у світі, потребує теоретичного тлумачення сутності цих явищ.

Питанню структурно-функціонального забезпечення агропромислового комплексу у своїх працях приділяв увагу відомий науковець Й.С. Заводський, який переконаний, що агропромисловий комплекс – це сукупність галузей легкої та важкої промисловості, наукових та навчальних закладів, будівництва, безпосередньо сільського господарства, сфери обслуговування, обігу, взаємопов'язаних технологічно, організаційно й економічно [1, с. 7].

АПК має доволі складну структуру і складається з численних галузей сільського господарства, де провідна роль відводиться галузі тваринництва та рослинництва.

Найголовнішими завданнями галузей АПК є задоволення повною мірою потреб суспільства в безпечних, якісних продуктах харчування та отримання високих економічних показників від просування на світовий ринок аграрної продукції.

Трансформаційні процеси в аграрному секторі України – результат багатьох змін в інституційному середовищі, в якому можна виділити етапи, що мають чітке часове обмеження та свій вплив на результат господарської діяльності в Україні, зокрема:

– трансформаційний до ринкового середовища в АПК (1900–1999 рр.). У цьому етапі відображається період прийняття незалежності України, а також прийняття Верховною Радою УРСР Постанови «Про земельну реформу»;

– реформаційний – охоплює період 2000–2008 рр.;

– адаптаційний – період 2008–2015 рр.;

– сучасний етап зовнішнього впливу, поглиблення інтеграційних процесів, адаптація до глобалізації світової спільноти (з 2016 р. і донині).

Кожний етап є унікальним, має свої інституційні зміни та відіграв (продовжує відігравати) свою роль у розвитку агропромислового сектору економіки.

Запровадження ринкових відносин в Україні призвело до трансформації інституційного середовища та сприяло необхідності проведення аграрної реформи.

Уважається, що з появою свого часу колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), які були утворені від колишніх колгоспів, розпочався етап трансформації, формування приватно-ринкових форм господарювання з одночасним переходом від планової (командно-адміністративної) економіки до ринкової.

У період 1900–1999 рр. в аграрному секторі економіки відчувається значне зменшення виробництва сільськогосподарської продукції. Експерти оцінили цей період як один із найважчих у Східній Європі. Спостерігається падіння підприємницької активності, низька ефективність виробництва.

Верховна Рада 30 січня 1992 р. ухвалила Закон «Про форми власності на землю» № 2073-ХІІ, яким передбачалося запровадження в Україні поряд із державною колективною та приватною формами власності на землю.

14 лютого 1992 р. ухвалено Закон «Про колективне сільськогосподарське підприємство» № 2114-ХІІ, яким передбачалося, що колективні сільськогосподарські підприємства самостійно будуть виконувати свої функції (мається на увазі без утручання держави).

У наступному періоді (2000–2008 рр.) встановлюються нові форми інституціонального середовища в аграрному секторі економіки.

3 грудня 1999 р. був виданий Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки», яким передбачалося, що до квітня 2000 р. колишні КСП мають переформуватися у нові організаційні форми господарювання ринкового типу, які мають функціонувати на основі приватної власності. Реальна приватизація ґрунтів розпочалася у кінці 1999 р., що супроводжувалося перетворенням колгоспів на нові організаційно-правові форми господарювання. Проблема полягала в тому, що розроблення аграрних звітів не мало на меті персоналізації власника та землі. Було реформовано 10 833 КСП, які перетворилися на 14 241 приватне агроформування (у т. ч. фермерське господарство – 8,8%, приватне підприємство – 20,4%, господарські товариства – 47,5%, сільськогосподарські виробничі кооперативи – 23,3%).

У 2001 р. було прийнято Земельний кодекс України. Право власності народу України на землю було зумовлене його природним правом і передбачало, що громадяни України без будь-яких обмежень мають право на володіння, використання і розпорядження своєю землею безпосередньо або в інших правових формах.

Були визначені основні рамки у відносинах власності та аграрного підприємництва, формувалися інститути землекористування на засадах оренди й суборенди.

Наступний етап (2008–2009 рр.) став адаптаційним в умовах членства України в СОТ. Сільське

господарство починає динамічно розвиватися, зі збиткового стало прибутковим.

Вже 10 квітня 2008 р. Верховна Рада України затвердила законопроект «Про ратифікацію протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі».

Із 2004 по 2012 р. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій зробив аналіз на основі дослідження, яке провели серед вибраних керівників підприємств. Завданням було проаналізувати, що очікують керівники від вступу України до СОТ і як це вплине на імпортно-експортну діяльність їхніх підприємств.

У 2004 р. 50% опитаних керівників підприємств були впевнені, що вступ України до СОТ носить тільки оптимістичний характер та позитивно вплине на діяльність їхніх підприємств, 33,1% вважали, що ніяких змін не відбудеться, а от 16,9% стверджували, що ця ідея несе тільки негативний характер. У 2005–2007 рр. думки особливо не змінювалися.

Після вступу України до СОТ у 2008 р. було отримано результати відповідей респондентів на питання: «Як, на Вашу думку, вступ України до СОТ вплинув на експортну та імпорتنу діяльність Вашого підприємства?». 70,3% відповіли, що це ніяк не змінить їхню діяльність, тобто це несе нейтральний вплив, 21,8% відзначили, що вступ несе тільки позитивні зміни, 7,9% – негативні.

Результати опитування у 2012 р. дали зовсім інший результат, структура відповідей респондентів різко змінилася. Так, частка позитивних відповідей збільшилася майже втричі порівняно з 2008 р. і становить 58,3%. Частка керівників із думкою про нейтральний вплив становить 36,7%, а частка тих, хто вказав на наявність негативного впливу, – 5,0% (рис. 1).

Вступ України до СОТ дав їй необхідні передумови підписання Угоди про вільну торгівлю з ЄАВТ (Європейська асоціація вільної торгівлі) у червні 2010 р. Угоду було підписано у березні-червні 2014 р.

Як результат, у 2010–2013 рр. спостерігалися високі середньорічні темпи збільшення обсягів інвестицій у сільське господарство. Це й сприяло отриманню високих урожаїв у 2011–2013 рр.

Аграрний сектор України посилив свої позиції на зовнішніх ринках і став основною експортувальною галуззю. У міру нарощування глобальної продовольчої проблеми та пошуків її розв'язання зростають роль та значення світової торгівлі аграрними продуктами та продуктами харчування.

Так, якщо у 2009 р. експорт аграрної продукції становив 9,5 млрд дол. США, то в 2013 р. він зріс на 82,1% і становив 17,3 млрд дол. США, у 2018 р. – 18,8 млрд дол. США.

Новий період інтеграції інституційного середовища в аграрному секторі економіки в міжнародний простір є надзвичайно важливим для його розвитку. 1 січня 2016 р. набула чинності Угода про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС, результатом якої стало взаємне відкриття ринків товарів та послуг [6]. Зовнішньоторговельний оборот аграрної продукції в 2018 р. досяг 24,3 млрд дол. США. 18,8 млрд дол. США з них – експорт. У 2018 р. експорт продуктів сільськогосподарського виробництва виріс на 880 млн дол. США (5%) порівняно з 2017 р. Також відбулося збільшення на ринки ЄС (більше ніж на 6,3 млрд дол. США).

За останні десять років помітно збільшилося постачання сільськогосподарської продукції на всіх континентах планети.

Окрім експорту, у минулому році Україна збільшила імпорт промислових і харчових товарів. Він становить 5,5 млрд дол. США (рис. 3). Найбільш активно Україна імпортувала чай, рибу, шоколад, молочки, масло, горіхи, каву, какао-боби та ін.

Сільське господарство – це специфічний сектор економіки, результати діяльності якого на відміну від інших галузей залежать від кліматичних умов, тому одним із найважливіших напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва є обмеження ризику, пов'язаного зі стихійними лихами, кліматичними умовами, та забезпечення майбутнього розвитку сільського господарства з удосконаленням системи охорони сільськогосподарських об'єктів.

Пріоритетним напрямом розвитку всього агропромислового комплексу, створення конкуренто-

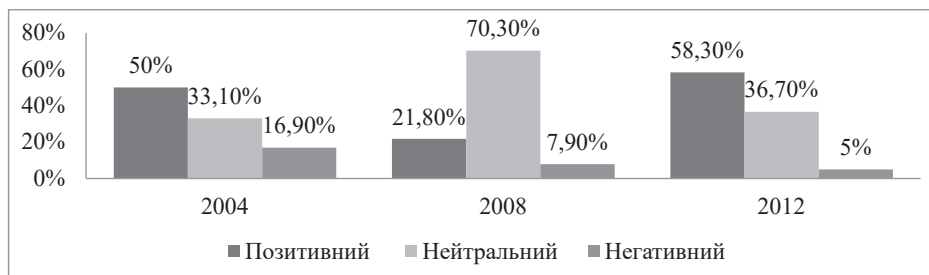

Рис. 1. Вплив вступу до СОТ на діяльність підприємств, %

Джерело: складено на основі [3]

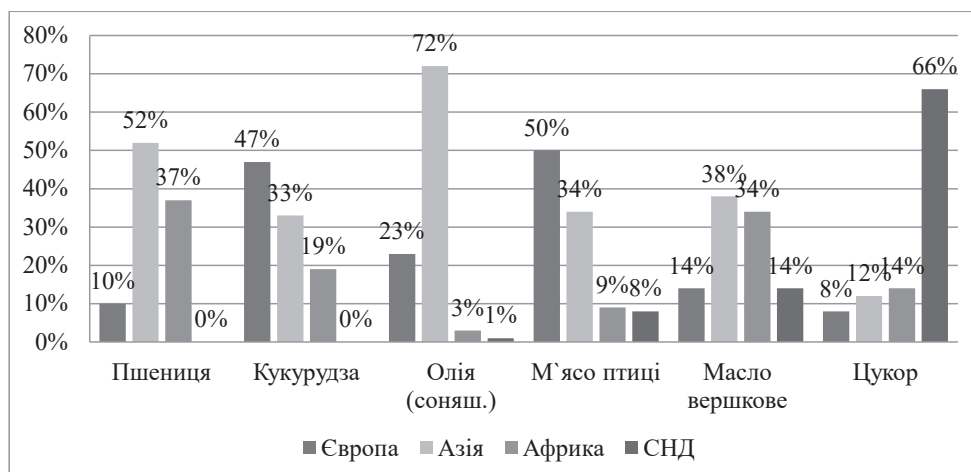

Рис. 2. Структура експорту сільськогосподарської продукції, 2018 р.

Джерело: складено за [2]

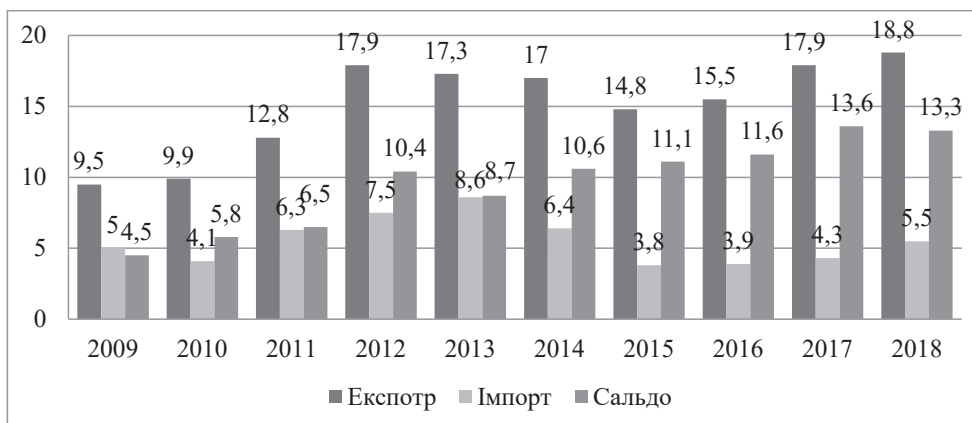

Рис. 3. Динаміка зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією, млрд дол. США

Джерело: складено за [5]

спроможної продукції на світовому ринку є впровадження інноваційних технологій. Визначальним вектором упровадження інновацій в аграрному секторі має стати застосування найбільш перспективних сільськогосподарських технологій та на цій основі підвищення продуктивності виробництва продукції.

Висновки з проведеного дослідження.

В Україні практично завершився етап формування структури виробництва та системи його організації в процесі аграрної реформи і зміни інституційного середовища. Але наявність невирішених проблем щодо розвитку взаємодії господарств, удосконалення системи охорони навколишнього середовища сільськогосподарських угідь, захист інтересів сільськогосподарських виробників, недосконалість нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави, які негативно впливають на розвиток як аграрного сектора у цілому, так і окремих підприємств, потребують доопрацювання та вирішення.

Тим не менше можна констатувати, що аграрний сектор економіки України сьогодні активно та динамічно розвивається і має значний потенціал подальшого розвитку як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а головне – має усі можливості перетворитися на потужного гравця на світовому аграрному ринку продовольства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Завадський Й.С., Осовська В.Т., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ, 2006. 355 с.
2. Пахуча Е.В., Филимонов Ю.Л., Лещенко Л.О. Структурні зміни зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6962> (дата звернення: 01.10.2019). DOI : 10.32702/2307-2105-2019.3.48.
3. Членство України в СОТ: Інституційні та Економічні ефекти / І.В. Бураковський та ін. Київ : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2012. 46 с.

4. Пугачов М.І. Аграрний сектор економіки України в умовах Інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12–17.

5. Статистична інформація. *Державна служба статистики України* : вебсайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.09.2019).

6. Зона вільної торгівлі з ЄС. *Український клуб аграрного бізнесу*. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/zona_vilnoi_torgivli_z_es_dcfta (дата звернення: 25.09.2019).

REFERENCES:

1. Zavods'kyj J. S., Osovs'ka V. T., Jushkevych O.O.(2006) *Ekonomichnyj slovnyk* [Economic Dictionary]. Kyjiv: Kondor (in Ukrainian)

2. Pakhucha E.P. Filimonov Ju.L., Leshhenko L.O. (2019) *Strukturni zminy zovnishnjoj torghivli Ukrajinu aghrarnuju produkciju* [Structural changes in Ukraine's foreign trade in agricultural products]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy](electronic journal)

no.3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6962> (accessed 1 October 2019).

3. Burakovs'kyj I.V. (2012) *Chlenstvo Ukrajinu v SOT* [Ukraine's membership in the WTO]. Kyjiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhenj ta politychnykh konsul'tacij. (in Ukrainian)

4. Pughachov M. I.(2017) *Aghrarnyj sektor ekonomiky Ukrajinu v umovakh Instytucijnykh zmin* [Agrarian sector of Ukrainian economy in the context of Institutional changes]. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 12–17.

5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajinu* (2019). *Statystychna informacija* [Statistical information]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 29 September 2019).

6. *Ukrainian club of agricultural business* (2018). *Zona vilnoji torghivli z Jevropejskym Sojuzom* [A free trade zone with the European Union]. Available at: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/zona_vilnoi_torgivli_z_es_dcfta (accessed 25 September 2019).